

פרק ראשון: היחס לממסד הביטחוני

ישראל נחשבת "אומה במדים". לדגם זה מאפיינים רבים, ביניהם הטשטוש בהבחנה בין הצבא לחברה וההשפעה ההדדית ביניהם. הגבולות בין הצבא לחברה מקוטעים ומתקיימים ביניהם מיליטריזציה (חלקית) של החברה, לצד אזורי של הצבא. זאת ועוד, יוקרת הצבא נשענת על כך שמדובר בארגון השייך לכלל אזרחיו.⁸³ צה"ל אף ידוע כ"צבא העם". דגם צבאי-חברתי ייחודי זה נשען על מספר העקרונות: ראשית, מבנה צה"ל מתבסס על גיוס חובה המוני, צבא הקבע קטן יחסית ויש כוחות מילואים. לכן חלקים אזרחיים נרחבים בחברה הישראלית מעורבים בעקיפין גם בשירות הצבאי – כהורים, קרובי משפחה, חברים. שנית, אופיו של הצבא ודרך פעולתו הלכה למעשה: הצבא נתפס כשותף מרכזי בתהליך בניין האומה, ולכן נוסף על משימותיו הצבאיות נועדו לו תפקידים חינוכיים וחברתיים ובכללם חינוך, התיישבות, הקניית ערכים. במציאות זו נוצרו ממשקים פורמליים ובלתי פורמליים בין החברה לצבא וחלה התקרבות בין המערכת הצבאית לאזרחית. זאת ועוד, צה"ל והשירות בו היו ונתרו אחד הסמלים החשובים ביותר, אם לא החשוב מכולם, של הלאומיות הישראלית.⁸⁴ צה"ל בכלל וחייליו בפרט מהווים במשך שנים מקור לגאווה לאומית, לאתוסים ולתפיסות חברתיות ותרבותיות בישראל, ביניהם: מי שייך לקולקטיב ומי מודר ממנו, מהי צורתה הנכונה של ה"ישראליות" ומיהו אזרח "טוב".

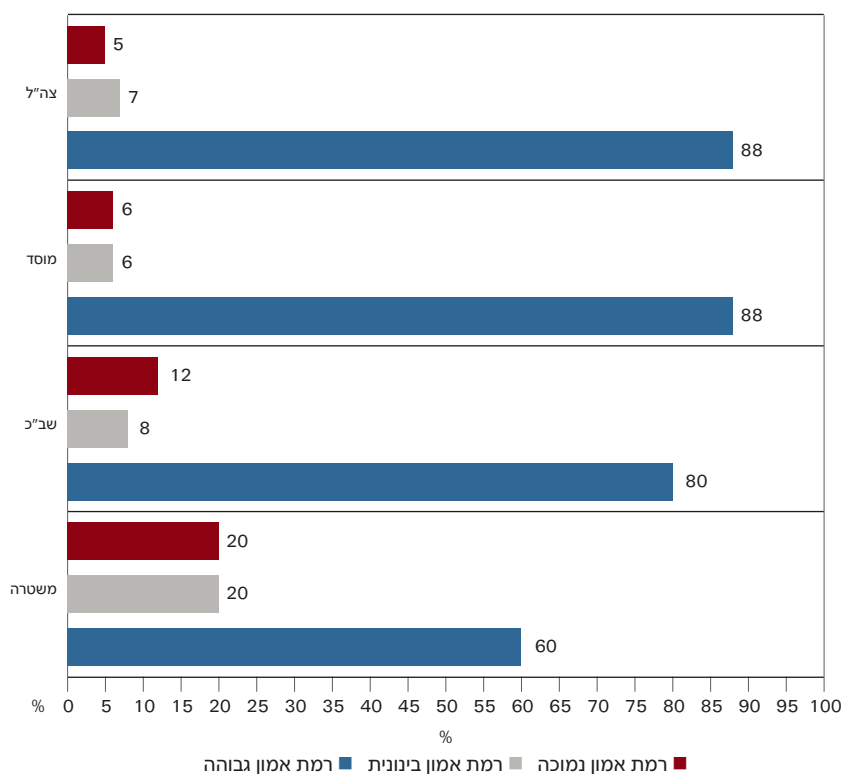
לדפוסים שנוצרו בעשורים הראשונים לאחר קום המדינה הייתה השפעה ארוכת טווח על אופיים של יחסי צבא-חברה בישראל. דגם "צבא העם" נשאר בעיקרו דומה לזה שעוצב בעבר, אולם במשך השנים נוצרו בו סדקים. זאת בעקבות שינויים ביטחוניים, כלכליים וחברתיים שהובילו לשינויים הדרגתיים גם ביחס הציבור הישראלי לצה"ל. עד לאחר מלחמת ששת הימים היה מעמדו של צה"ל בחברה הישראלית מרכזי ואיתן. בקיעים במעמדו החלו להיווצר בעקבות מלחמת יום הכיפורים.⁸⁵ ההתרופפות בקונצנזוס הלאומי צמצמה את יוקרת הממסד הביטחוני בכלל ושל צה"ל בפרט, וגברה הנכונות לבחון את הצבא באור ביקורתי.⁸⁶ מגמה זו הגיעה לשיא במהלך שנות התשעים של המאה ה-20. הירידה בתחושת האיום הקיומי בישראל בשילוב תהליכי השלום (בייחוד הסכם השלום עם ירדן והסכמי אוסלו עם הפלסטינים) היו בין הגורמים לתחושה זו.

החשש מפני פרוץ מלחמה נראה לרבים פחות מוחשי מאשר בעבר, והנושא הביטחוני החל לאבד מחשיבותו. זאת ועוד, מלחמת לבנון הראשונה (1982), האינתיפאדה הראשונה (1987), מציאות של "שגרה אפורה" ובכללה שהייה ממושכת של צה"ל ברצועת הביטחון בלבנון (1985-2000), ריבוי תאונות אימונים ותאונות מבצעיות – כל אלה העצימו את הביקורתיות וצמצמו את אמון הציבור בממסד הביטחוני ובצה"ל. בשני העשורים הראשונים של המאה ה-21 שב השיח הביטחוני למרכז הבמה בישראל, והתעצבה שוב התפיסה כי נגזר על החברה הישראלית להיות "חברת מאבק". התפיסה שהחלה רווחת במציאות הישראלית הייתה שישראל נידונה בעתיד הנראה לעין לחיות על חרבה.⁸⁷ נטייה זו התחזקה עם הנסיגה מרצועת עזה (2005), התקפות הטילים על אזור עוטף עזה והסבבים בעזה, מלחמת לבנון השנייה וגל הטרור (2015-2016).⁸⁸ על אף כל האמור לעיל, רמת אמון הציבור בצה"ל לאורך שנים נשארה גבוהה, כפי שניתן יהיה לראות גם בפרק זה.

פרק זה בוחן את עמדות הציבור ביחס לצה"ל בשנים 2015-2018 – תקופה שבמהלכה שרר שקט ביטחוני יחסי. בשנים אלו המחלוקות פנימיות הדאיגו במידה רבה את הציבור בישראל בכלל, ובפרט ביחס למערכת היחסים בין צה"ל לחברה הישראלית. למחקר נוספו שאלות הנוגעות למערכת יחסים זו. החלק הראשון של הפרק בוחן את אמון הציבור במערכת הביטחון. לאחר מכן יידון היחס לצה"ל בחלוקה לשני היבטים: יחס הציבור להיבטים צבאיים מקצועיים הנוגעים למוכנות לעימותים ביטחוניים; יחס הציבור להיבטים נורמטיביים ורעיוניים הנוגעים לפעולתו.

האמון במערכת הביטחון

שאלת האמון התמקדה בארבעה ארגונים שמרכיבים את מערכת הביטחון הישראלית – צה"ל, שב"כ, המוסד והמשטרה. במחקרי דעת קהל שבחנו לאורך השנים את אמון הציבור בכלל מוסדות המדינה נמצאו צה"ל והמשטרה לצד הכנסת, הממשלה, התקשורת, המפלגות ובית המשפט העליון. בה בעת, שב"כ והמוסד נעדרו ממחקרים אלו. בהיבט חשוב זה נבדל המחקר הנוכחי ממחקרים אלו. כאן הציבור נשאל מהי מידת האמון שלו בכל אחד מהם. הנשאלים התבקשו לדרג את מידת האמון שלהם בכל אחד מהמוסדות בסולם בן 7 דרגות, שבו 1 מייצג רמת אמון נמוכה ו-7 מייצג רמת אמון גבוהה. שלוש הדרגות הגבוהות 5-7 חושבו כרמת אמון גבוהה. שלוש הדרגות הנמוכות 1-3 – כרמת אמון נמוכה. דרגה 4 חושבה כרמת אמון בינונית.

תרשים 46: איומים במערכת הביטחון, 2018

רמת האיומים של הציבור במערכת הביטחון הייתה גבוהה ב-2018. רמת האיומים הגבוהה של הציבור בארגוני הביטחון בולטת גם לאור העובדה שבמחקרים אחרים זכו מוסדות המדינה האחרים לרמת איומים נמוכה. כך לדוגמה, ב"מדד הדמוקרטיה" זכתה הכנסת ל-30 אחוזי איומים, התקשורת ל-33 אחוזי איומים, הממשלה ל-34 אחוזי איומים והמפלגות ל-16 אחוזי איומים.⁸⁹

המשטרה – מבין ארבעת הארגונים שנבדקו, המשטרה היא הארגון שזכה לרמת האיומים הנמוכה ביותר – 60 אחוזים מהציבור נתנו בה איומים רב, 20 אחוזים איומים בינוניים ו-20 אחוזים איומים מועט. ממחקרים שונים עולה כי במשך שנים רבות המשטרה בישראל לא זכתה לרמת איומים גבוהה מצד הציבור. אחד ההסברים השגורים לכך הוא המפגש השלילי בין האזרח למשטרה.

המחקר הנוכחי החל לבחון את רמת האיומים של הציבור במשטרה רק ב-2017. השוואה בין נתוני שנה זו לבין נתוני 2018 העלתה כי ב-2017 המשטרה זכתה ב-50 אחוזי איומים איומים, לעומת 60 אחוזים ב-2018. כלומר, ניכרת עלייה של 10 אחוזים באיומים הציבור במשטרה. ממצא זה מעניין משום ש-2018 הייתה שנה רוויית מתקפות פוליטיות

נגד המשטרה, ובעיקר מצד ראש הממשלה בנימין נתניהו, שטען כי הליך החקירות שהתנהל נגדו היה מזוהם, וכי "למפכ"ל תהיה עבודת שיקום גדולה בגלל אי-אמון הציבור במשטרה".⁹⁰ עם זאת, בזהירות המתבקשת ניתן לומר כי ייתכן שלפחות חלק מהעלייה ברמת האמון ב-2018 הוא דווקא תולדה של תפקוד המשטרה בחקירות ראש הממשלה. טיעון זה מקבל משנה תוקף כאשר נבחן השיוך הפוליטי של המשיבים, וממצאי 2017 מושווים לאלה של-2018. ב-2018 נמצאו אחוזי האמון הגבוהים ביותר (64 אחוזים) בקרב אלה ששייכו את עצמם למרכז, אחריהם אלה ששייכו עצמם לימין עם 59 אחוזי אמון, והשמאל עם 49 אחוזי אמון. עולה מכך כי ב-2018 ההבדלים שנמצאו בשיוך פוליטי לא היו משמעותיים. אולם כאשר משווים היבטים אלה ל-2017 עולה כי האמון בקרב אלה ששייכו את עצמם לימין ב-2017 עמד על 75 אחוזים. כלומר, חלה ירידה משמעותית של 16 אחוזים באמון הימין במשטרה מ-2017 ל-2018. לעומת זאת, בקרב אלה ששייכו את עצמם למרכז ב-2017 עמד האמון על 33 אחוזים בלבד, כך שבקרב המרכז חלה עלייה של 29 אחוזים. בקרב אלה ששייכו את עצמם לשמאל ב-2017 נמצאו 10 אחוזי אמון בלבד. מדובר בעלייה של 39 אחוזים ב-2018.

המשמעות היא שהעלייה הכללית ברמת אמון הציבור במשטרה מקורה בציבור מהצד המרכזי והשמאלי של המפה הפוליטית, או במילים אחרות: מידת האמון במשטרה הייתה קשורה לעמדה הפוליטית של המשיב. במקרה זה האמון תלוי בהתנגדות לראש הממשלה או בתמיכה בו ביחס לחקירות.

הבדלים משמעותיים נמצאו גם לגבי רמת הדתיות. רמת האמון בקרב החרדים (29 אחוזים) והדתיים (53 אחוזים) הייתה נמוכה מזו של המסורתיים (69 אחוזים) והחילונים (62 אחוזים). כפי שניתן יהיה לראות בהמשך, רמת האמון של החרדים נמוכה במידה משמעותית לגבי כלל ארגוני הביטחון.

המוסד ושב"כ – בחינת רמת האמון בגופי המודיעין של מדינת ישראל ייחודית

למחקר זה. ארגונים אלה זכו לאחוזי אמון גבוהים ב-2018. המוסד – 88 אחוזים – רמת אמון גבוהה, 6 אחוזים – רמת אמון בינונית, 6 אחוזים – רמת אמון נמוכה. שב"כ – 80 אחוזים – רמת אמון גבוהה, 8 אחוזים – רמת אמון בינונית, 12 אחוזים – רמת אמון נמוכה. מעניין כי הציבור מגלה את האמון הרב ביותר במערכת הביטחון דווקא כלפי המערכות הנסתריות מהעין. הדבר נכון במיוחד ביחס למוסד, שהפך מעין כוח מיתי (ולא רק בישראל), והצלחתו היא במיתוגו כארגון חשאי יעיל ומועיל בקהילת המודיעין והריגול, ובעיקר מתוכם ונועז. בתקופת המחקר (אפריל 2018) נחשפה הצלחתו של המוסד לחלץ ממחסן בטהראן מסמכים המפרטים את תוכנית הגרעין האיראנית. חשיפת המבצע הוסיפה נדבך להילת המוסד והעצימה את יוקרתו הציבורית, הגבוהה בלאו הכי.

רמת האמון הגבוהה במוסד קיימת הן בקרב דתיים (86 אחוזים), מסורתיים (96 אחוזים) וחילונים (90 אחוזים), הן בקרב אלה ששייכו את עצמם לימין (92 אחוזים), למרכז (86 אחוזים) ולשמאל (83 אחוזים). המגזר היחידי שאמונו במוסד היה מועט במידה משמעותית היה המגזר החרדי (47 אחוזים).

רמת אמון גבוהה וחוצה מגזרים למדי נמצאה גם כלפי שב"כ. נתון זה מפתיע, שכן בתקופת המחקר שב"כ עמד בפני ביקורת ציבורית ופוליטית מימין ומשמאל: מימין – סביב משבר המגנומטרים שהוצבו בהר הבית כדי לזהות כוונות להגיע לאתר באופן בלתי מורשה, או מדיניות סיכול טרור יהודי; משמאל – על מדיניות התשאול לפעילי שמאל בגבולות המדינה ומניעת כניסה. רמת האמון בשב"כ הייתה נמוכה בקרב אלה ששייכו את עצמם לשמאל יותר מאשר בקרב אלה ששייכו עצמם לימין (ימין – 86 אחוזים, מרכז – 82 אחוזים. שמאל – 68 אחוזים). הארגון זכה לרמת אמון גבוהה יחסית בקרב דתיים (78 אחוזים). גם במקרה זה נמצא כי רמת האמון של החרדים בשב"כ נמוכה במידה משמעותית (33 אחוזים בלבד).

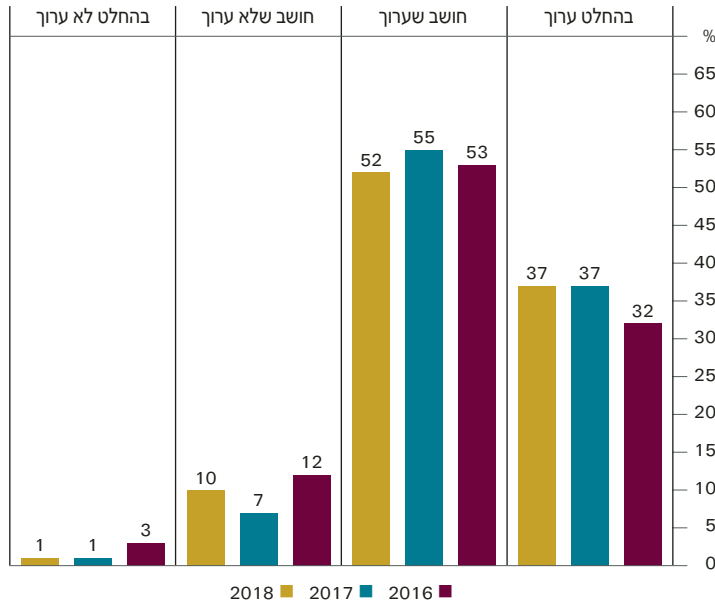
צה"ל זכה לרמת אמון גבוהה ב-2017-2018 (88 אחוזים – במחקר זה, וב-2017 – 90 אחוזים). גם במחקרים אחרים שבחנו את האמון כלפיו הוא זכה במידת האמון הרבה ביותר ביחס למוסדות אחרים מצד רוב הציבור במשך שנים רבות. במחקרים אלה הוא נבחן ביחס למוסדות שונים במהותם כגון התקשורת, הכנסת ועוד שזוכים לרמת אמון נמוכה,⁹¹ מה שמבליט באופן מיוחד את אחוזי האמון הגבוהים במיוחד כלפי צה"ל. רמת האמון בקרב כלל המגזרים הייתה גבוהה, למעט בקרב חרדים (57 אחוזים לעומת 90-95 אחוזים בקרב דתיים, מסורתיים וחילונים). בקרב אלה ששייכו את עצמם לימין, רמת האמון הייתה מעט גבוהה יותר מאשר בקרב אלה ששייכו את עצמם למרכז (ימין – 93 אחוזים, מרכז – 87 אחוזים, שמאל – 80 אחוזים).

שאלת האמון בוחנת באופן כללי את יחס הציבור למוסדות. מטרתה לסמן נקודות התחלה את יחס הציבור למערכת הביטחון בכלל, ובפרט לצה"ל. כדי לנסות להבין את עמדות הציבור ביחס לצה"ל נוסחו שאלות במגוון תחומים שעמדו על סדר היום בתקופת המחקר. ממענה לסדרת שאלות עלה כי ניתן לחלק את יחס הציבור לצה"ל לשני היבטים – צבאיים-מקצועיים ונורמטיביים-רעיוניים. להלן יפורטו היבטים אלה.

היבטים צבאיים-מקצועיים

ממענה לשאלות רבות שהוצגו בפרקים השונים של המחקר זה ניתן ללמוד, גם אם לעיתים באופן עקיף, כי רמת אמון הציבור בצה"ל בכל הקשור להיבטים הצבאיים-מקצועיים גבוהה ביותר. כך לדוגמה, הרוב סבר כי ישראל תוכל להתמודד בהצלחה רבה עם מלחמה בריזמנית בזירה הצפונית ובעזה, ועם פיגועי טרור קשים ורצופים. המשמעות היא שהציבור חש בטוח ביכולתו של הגורם המבצע – צה"ל – להתמודד

עם אתגרים אלו. ב־2016 נוספה למחקר שאלה שנגעה ישירות למוכנות צה"ל. הציבור נשאל אם לדעתו צה"ל ערוך או לא ערוך לקראת העימות הצבאי הבא. תרשים 47 מציג את הממצאים ביחס לשאלה זו ב־2016–2018.

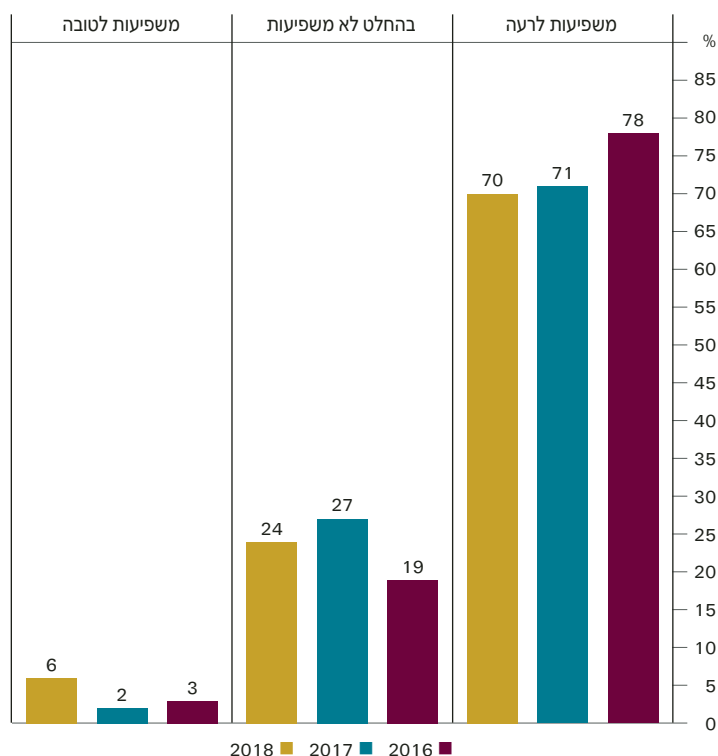

תרשים 47: היערכות צה"ל לקראת העימות הצבאי הבא, 2016–2018

באופן עקבי סבר רוב מוחלט (85–92 אחוזים) בציבור ב־2016–2018 כי צה"ל ערוך לקראת העימות הצבאי הבא. עם זאת, השוואה בין השנים מצביעה כי אף שחלה עלייה בתחושה זו, ב־2016 חשבו 85 אחוזים כי צה"ל ערוך לקראת העימות הצבאי הבא, ורק 15 אחוזים סברו שצה"ל אינו ערוך. ב־2017 עלה שיעור הסבורים כי צה"ל ערוך. 92 אחוזים סברו כך, רק 8 אחוזים חשבו שצה"ל אינו ערוך. ב־2018 סברו 89 אחוזים כי צה"ל ערוך, ורק 11 אחוזים חשבו שצה"ל אינו ערוך. אשר לשיוך הפוליטי ולרמת הדתיות, כל המגזרים סברו כי צה"ל ערוך: 91–94 אחוזים מהאלה שהגדירו את עצמם כימין וכמרכז, וכן דתיים ומסורתיים, ו־82 אחוזים חרדים, 86 אחוזים חילוניים ו־68 אחוזים מאלה שהגדירו עצמם כשמאל. כלומר, רמת האמון של הציבור בצה"ל גבוהה במיוחד כשמדובר בהיבט המבצעי־מקצועי. התמונה נעשית מורכבת יותר כאשר מדובר ביחס הציבור להיבטים נורמטיביים ורעיוניים שנוגעים לפעילות צה"ל.

היבטים נורמטיביים ורעיוניים

ההיבטים הנורמטיביים והרעיוניים הנוגעים לפעולת צה"ל נבדקו בסדרה של שאלות שנוספו למחקר החל מ-2016. הראשונה הייתה כללית ובחנה אם לדעת הציבור המחלוקות בחברה הישראלית משפיעות או לא משפיעות על תפקוד צה"ל. תרשים 48 מציג את המענה לשאלה זו ב-2016-2018.

תרשים 48: השפעת המחלוקות האידיאולוגיות בחברה הישראלית על תפקוד צה"ל, 2018-2016

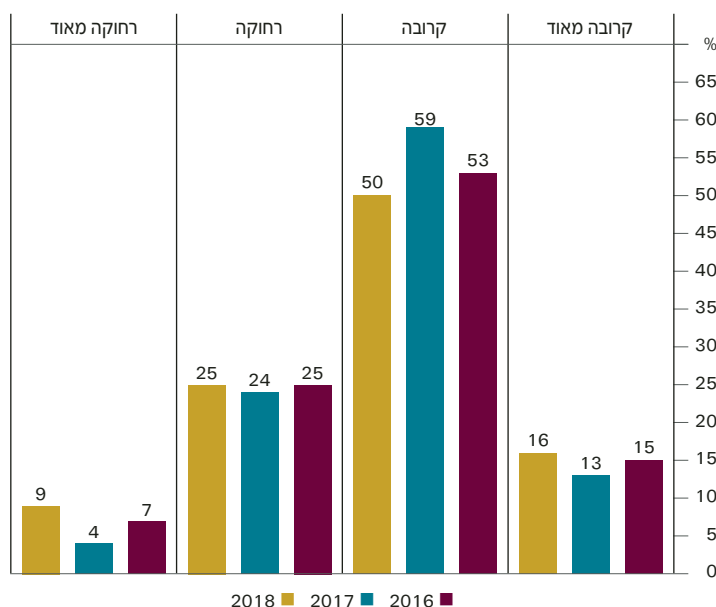
באופן עקבי, לפי דעת רוב הציבור (70-78 אחוזים), המחלוקות האידיאולוגיות משפיעות לרעה על תפקוד צה"ל. לאורך כל התקופה סבר חלק קטן מהציבור כי המחלוקות כלל לא משפיעות. ב-2016 סברו 19 אחוזים כי הן לא משפיעות, ב-2017 – 27 אחוזים וב-2018 – 24 אחוזים. רק מספר זניח (2-6 אחוזים) סבר כי המחלוקות משפיעות לטובה על תפקוד צה"ל. כל המגזרים סברו כך, אם כי מעניין לציין שהאוכלוסייה החרדית (88 אחוזים) סברה כך יותר מדתיים (77 אחוזים), מסורתיים וחילוניים (58 אחוזים). הדרגתיות ניכרת גם באשר לשיוך הפוליטי; 73 אחוזים מאלה ששייכו את עצמם לימין, 69 אחוזים מאלה ששייכו את עצמם למרכז ו-63 אחוזים מאלה ששייכו

את עצמם לשמאל סברו כך. הצעירים – בני 18–24 שחלקם משרתים בפועל בצה"ל – היו מוטרדים מכך יותר מהמבוגרים בני 45 ומעלה (81 אחוזים לעומת 60 אחוזים). נראה אם כן שהציבור היה מעוניין להשאיר את צה"ל מחוץ למחלוקות. מודל "צבא העם" מקבל משנה תוקף שוב ושוב על ידי ראשי צה"ל. כך לדוגמה, הרמטכ"ל בתקופת המחקר גדי איזנקוט אמר כי "הצבא בא מהחברה וחוזר אליה אחרי השירות. הצבא נבנה מהעם. אמון הציבור מאפשר לצה"ל לממש את ייעודו: הגנת המדינה וניצחון אם נידרש".⁹²

הנתונים מהמענים לשתי השאלות שנוספו למחקר ב־2018 מחזקים תפיסה זו. השאלה הראשונה בחנה את יחס הציבור למודל גיוס החובה הקיים בישראל. המרואיינים נשאלו אם לדעתם יש להמשיך את מודל גיוס החובה לצה"ל כפי שהוא כיום, או שיש לבטלו. רוב ברור של 79 אחוזים סבר כי יש להמשיך במודל גיוס החובה לצה"ל כפי שהוא כיום, ורק 21 אחוזים ביקשו לבטלו. למעט האוכלוסייה החרדית (100 אחוזים תמכו בביטולו), כל יתר המגזרים סברו כי יש לשמר את המודל (דתיים – 75 אחוזים, מסורתיים – 90 אחוזים, חילונים – 88 אחוזים, ימין – 79 אחוזים, מרכז – 83 אחוזים, שמאל – 72 אחוזים). זאת ועוד, בהשוואת גיל המשיבים נמצא כי רמת ההסכמה הנמוכה יותר להמשיך במודל גיוס החובה הייתה דווקא בקרב בני 18–24, שחלקם משרתים בצה"ל (73 אחוזים). מעניין לציין כי בשנות התשעים של המאה ה־20, תקופה שבה עמדה על סדר היום אפשרות שינוי מודל הגיוס,⁹³ המשיבים היו נחושים מאוד בתמיכתם בשירות חובה במתכונת המוכרת להם, ורובם המוחלט (91 אחוזים) תמך במודל זה. רמת התמיכה נשארה גבוהה גם כאשר נשאלו על תנאים היפותטיים של שלום (80 אחוזים).

השאלה השנייה התמקדה בצה"ל כ"צבא העם". מהמענה לשאלה זו עלה כי רוב הציבור (87 אחוזים) הסכים כי "צה"ל הוא צבא העם". גם לגבי שאלה זו נמצאה רמת הסכמה גבוהה בקרב כלל המגזרים, למעט החרדים (63 אחוזים לעומת 87 אחוזים בקרב דתיים וחילונים, 93 אחוזים בקרב אלה ששייכו את עצמם לימין. מרכז – 86 אחוזים ושמאל – 78 אחוזים). כפי שיורחב להלן, למרות שהציבור מעוניין בהרחקת צה"ל מסוגיות שנויות במחלוקת, מעורבותו בסוגיות אלה רבה.

אחד הנושאים המרכזיים שעמדו על סדר היום הציבורי בישראל היה היחס לדרג הצבאי הבכיר. השאלה הראשונה בהקשר זה נשאלה על רקע חילוקי הדעות בין הפיקוד הבכיר של צה"ל לקבוצות מובחנות בציבור ובפוליטיקה הישראלית. הציבור נשאל החל מ־2016 אם לדעתו מערכת הערכים המנחה את הפיקוד הבכיר של צה"ל כיום קרובה או רחוקה ממערכת הערכים המקובלת על רוב הציבור בישראל. תרשים 49 מציג ממצאים מ־2015–2018.

תרשים 49: האם לדעתך מערכת היחסים המנחה את הפיקוד הבכיר של צה"ל כיום, קרובה או רחוקה ממערכת הערכים המקובלת על רוב הציבור בישראל? 2018-2016

באופן עקבי, ב-2016-2018 סבר רוב הציבור כי מדובר במערכת יחסים קרובה (72-66 אחוזים). ב-2016 סברו 53 אחוזים מהציבור כי מדובר במערכת יחסים קרובה ו-15 אחוזים סברו שהיא קרובה מאוד. ב-2017 סברו 13 אחוזים שהיא קרובה מאוד ו-59 אחוזים – קרובה, וב-2018 סברו 16 אחוזים כי מדובר במערכת יחסים קרובה מאוד ו-50 אחוזים סברו שמדובר במערכת יחסים קרובה. יודגש כי שליש מהציבור סברו אחרת. 28-34 אחוזים הרגישו שמערכת היחסים בין הציבור בישראל לפיקוד הבכיר של צה"ל רחוקה. ב-2016 סברו 25 אחוזים שמדובר במערכת יחסים רחוקה ו-7 אחוזים סברו שהיא רחוקה מאוד, ב-2017 סברו 24 אחוזים שמדובר במערכת יחסים רחוקה ו-4 אחוזים – רחוקה מאוד, וב-2018 סברו 25 אחוזים שמדובר במערכת יחסים רחוקה ו-9 אחוזים – רחוקה מאוד. העובדה שלמעלה משליש מהציבור הרגישו כי מערכת הערכים המנחה את הפיקוד הבכיר של צה"ל רחוקה ממערכת הערכים המקובלת על רוב הציבור בישראל היא נורת אזהרה. מציאות זו עלולה להקשות על הפעלת הצבא, שפועל לפי מודל גיוס חובה ומוגדר כ"צבא העם".

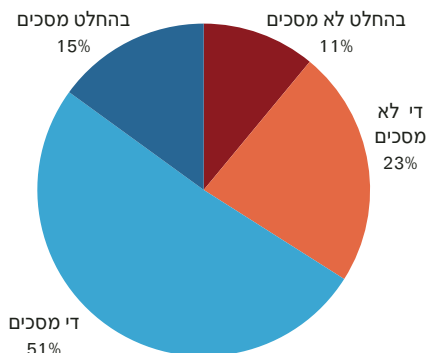
פילוח לפי רמת דתיות הצביע על כך שרק בקרב האוכלוסייה המסורתית היה רוב שראה הרמוניה בין ערכי הצבא והחברה (75 אחוזים בקרב מסורתיים ו-65 אחוזים בקרב דתיים וחילוניים). בקרב החרדים נמצא השיעור הנמוך ביותר של אלה שסברו כי מערכת הערכים קרובה (39 אחוזים). פערים נמצאו גם בבחינת גיל המשיבים. בני

18-34 סברו כך (55 אחוזים) פחות מאשר בני 35 ומעלה (74 אחוזים). מעניין כי לא נמצאו הבדלים בבחינת השיוך הפוליטי של המשיבים. משמעות נתונים אלה התחדדה כשנבחן יחס הציבור לדרג הצבאי הבכיר דרך שאלה חדשה שנוספה למחקר ב־2018: "עד כמה אתה סומך או לא סומך על הדרג הצבאי הבכיר?" רוב גדול (81 אחוזים) העיד כי הוא סומך על הדרג הצבאי הבכיר. משמעות הביטוי "סומך" היא שניתן לבטוח ולתת בו אמון. יש בכך כדי להצביע על רמת האמון הגבוהה שתוארה לעיל ביחס להיבטים צבאיים-מקצועיים, בהשוואה למורכבות שקיימת ביחס להיבטים נורמטיביים ורעיוניים.

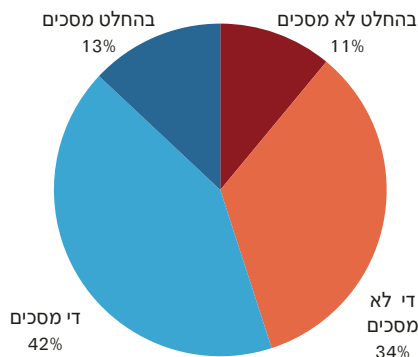
גם במקרה זה, האוכלוסייה החרדית העידה כי היא סומכת על הדרג הצבאי הבכיר פחות במידה משמעותית (47 אחוזים) מאשר האוכלוסייה הדתית (70 אחוזים), החילונית (83 אחוזים) והמסורתית (93 אחוזים). בקרב אלה ששייכו את עצמם לימין ולמרכז, שיעור הסומכים היה גבוה יותר מאשר בקרב אלה ששייכו את עצמם לשמאל (85 אחוזים לעומת 69 אחוזים).

שאלה נוספת עסקה במערכת היחסים בין הדרג הצבאי הבכיר לממשלה. בשיח הציבורי והפוליטי עלו בשנים האחרונות טענות על כי הדרג הצבאי הבכיר מרסן את הממשלה ביחס להפעלת הכוח הצבאי בכלל, ובפרט בכל הקשור להגבלות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית. הסוגיה עמדה על סדר היום סביב התוכנית להרחבת קלקיליה, דיון בפתרונות מוצעים למשבר ברצועת עזה, נקיטת סנקציות קיבוציות בעקבות אירועי טרור, ובכלל בנוגע ליחס לאוכלוסייה הפלסטינית. לעיתים קרובות, הדרג הצבאי הבכיר היה הגורם שלחץ להקל על האוכלוסייה הפלסטינית, מול התנגדות של הדרג המדיני.⁹⁴ ההנחה הסמויה היא שהדרג הצבאי הבכיר אמור לחתור למלחמה, והפוליטיקאים והאזרחים ירסנו אותם ויסבירו את הסיכונים. אולם במקרים אלה נראה היה שהדרג הצבאי סבר כי החלופה הצבאית אינה יכולה להישאר האמצעי המרכזי לניהול עימותים, והוא זה שהבהיר את מגבלות הכוח. במחקר שולבה ב־2017 שאלה שבחנה את עמדת הציבור ביחס לטענה זו. בשלב ראשון תוארה התופעה והציבור נשאל אם הוא מסכים או לא מסכים עימה. בשלב השני התבקשו המשיבים שהסכימו עם טענה זו לענות על השאלה אם לדעתם תקין וראוי שהדרג הצבאי הבכיר מרסן את הממשלה ביחס להפעלת הכוח הצבאי ולהגבלות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית. תרשים 50 מציג את המענים לשתי שאלות אלו.

האם לדעתך זה תקין שהדרג הצבאי הבכיר מרסן את הממשלה ביחס להפעלת הכוח הצבאי ולהגבלות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית?

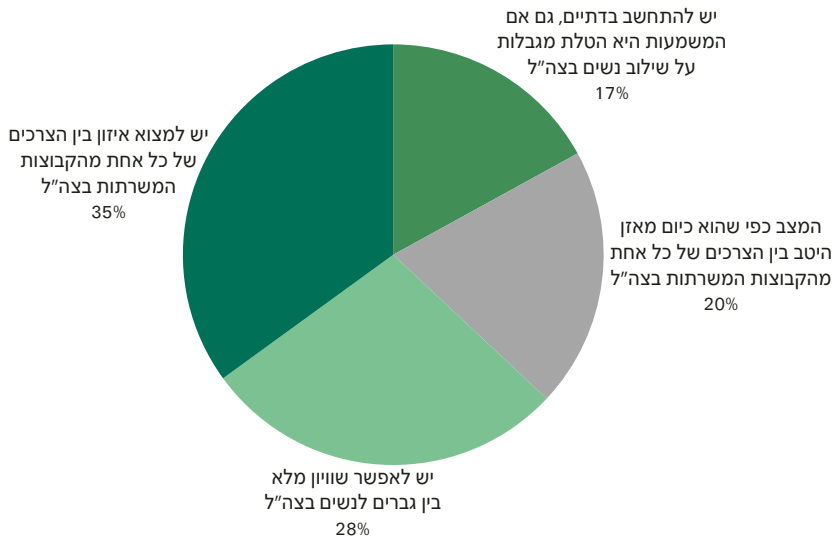
יש הטוענים כי הדרג הצבאי הבכיר מרסן את הממשלה ביחס להפעלת הכוח הצבאי ולהגבלות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית. האם אתה מסכים?

תרשים 50: יחסי דרג מדיני-צבאי, 2017

צידו הימני של התרשים מראה כי חלק גדול מהציבור (55 אחוזים) הסכים עם הטענה שהדרג הצבאי הבכיר מרסן את הממשלה ביחס להפעלת הכוח הצבאי ולהגבלות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית, אבל גם חלק לא מבוטל (45 אחוזים) לא הסכים עם הטענה. אלה שהסכימו נשאלו אם לדעתם מצב דברים זה תקין ואם ראוי שהדרג הצבאי הבכיר מרסן את הממשלה בנושא זה. מצד שמאל בתרשים עולה כי הרוב (66 אחוזים) סבר שמדובר בתופעה תקינה וראויה. 34 אחוזים התנגדו לכך. עולה כי בדומה למחלוקת הפוליטית, גם הציבור די חלוק בדעתו לגבי השאלה אם אכן הדרג הצבאי הבכיר מרסן את הממשלה. מדובר בסוגיה פוליטית, ובחינת השיך הפוליטי חידדה זאת. בקרב אלה ששייכו את עצמם לשמאל נמצאה רמת תמיכה גבוהה יותר בטענה שהדרג הצבאי מרסן את הממשלה (שמאל – 68 אחוזים, מרכז – 58 אחוזים וימין – 50 אחוזים). בדומה לכך, בקרב אלה ששייכו את עצמם לשמאל ולמרכז נמצא רוב ברור (75-80 אחוזים) שסבר כי מדובר בהליך תקין, לעומת השיעור בקרב אלה ששייכו את עצמם לימין (57 אחוזים). אולם גם בימין רמת התמיכה הייתה גבוהה. סוגיה נוספת שעוררה מחלוקת בשיח הציבורי היא השירות המשותף לנשים וגברים בצה"ל. במקביל לתהליך פתיחתן של יותר ויותר יחידות לשירות נשים בעקבות בג"ץ אליס מילר,⁹⁵ הלך ועלה מספרם של חובשי הכיפות הסרוגות ביחידות השדה, וכן עלה גם שיעור המתגייסים החרדים לצה"ל.⁹⁶ ההתנגשות בין השינוי בהרכב המגדרי בצה"ל לבין דרישותיהם של החיילים הדתיים הלכה וגברה, ובעקבותיה הורה צה"ל על עבודת מטה שתסדיר כללים לשירות משותף ובהמשך תעגן אותם בפקודה. ב-2002 נקבעו ב'פקודת השילוב הראוי' הסדרי מגורים נפרדים והגבלות צניעות, לצד פירוט

זכויותיהם של החיילים הדתיים וביניהן הימנעות מפעילויות מסוימות הכרוכות בשהות משותפת עם נשים. עם הזמן הצטברו תלונות נשים על פרשנות פוגענית של הפקודה, אשר למעשה הביאה לאפליה ולהדרה של חיילות, והפקודה הושהתה. לאחר גלגולים רבים ובעודה מעוררת סערה ציבורית עודכנה הפקודה ב־2017 בשם 'פקודת השירות המשותף'. הדיון בפקודה התקבע כמאבק בין הדתיים לבין ארגוני הנשים, והוא התבצע מול גורמי הצבא ובקמפיין ציבורי נרחב. פקודת השירות המשותף עודכנה שוב, אבל הסערה שהתעוררה בעקבותיה נמשכה גם ב־2018.⁹⁷ על רקע זה נוספה למחקר שאלה. למרואיינים הוצג התיאור הבא: אחת מהמחלוקות האידאולוגיות-פוליטיות הבולטות בשיח הציבורי בשנים האחרונות נגעה לסוגיית ההדתה⁹⁸ בצה"ל. בהקשר זה עולה, בין היתר, סוגיית השירות המשותף לגברים ולנשים. לאחר מכן היה עליהם לבחור מה מייצג את עמדתם מבין ארבע אפשרויות.

תרשים 51: עמדות בנוגע לסוגיות השירות המשותף לגברים ולנשים, 2018

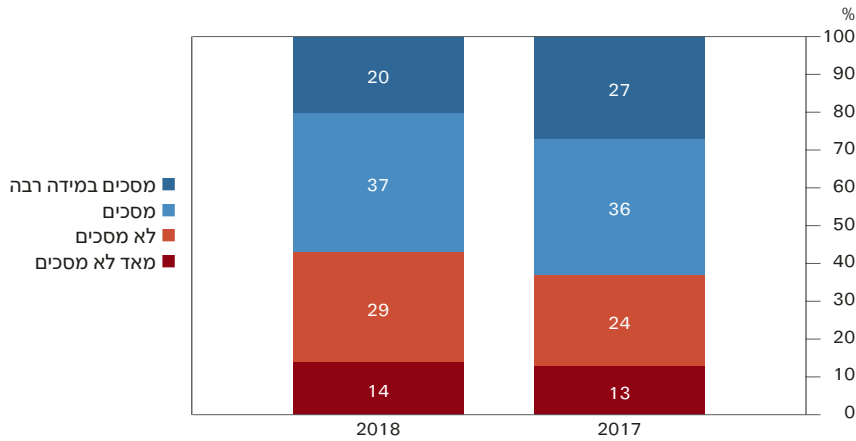
מתרשים 51 עולה כי כשליש מהציבור (28 אחוזים) סברו כי יש לאפשר שוויון מלא בין גברים לנשים בצה"ל. מעל שליש (35 אחוזים) סברו כי יש למצוא איזון בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות המשרתות בצה"ל. פחות מחמישית (17 אחוזים) חשבו כי יש להתחשב בדתיים, גם אם המשמעות היא הטלת מגבלות על שילוב נשים בצה"ל. רק חמישית (20 אחוזים) היו מרוצים מהמצב כיום. לדעתם, המצב כיום אכן מאזן היטב בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות. נראה כי תרשים 51 משקף את המחלוקת בכך שלא נמצאה תמיכה משמעותית באף אחת מהאפשרויות. למעשה, רוב הציבור אינו

מרוצה מהמצב כיום בכל הקשור לסוגיית השירות המשותף לגברים ולנשים בצה"ל, והוא מעוניין בשינוי כלשהו של המצב – יותר שוויון, יותר התחשבות בדתיים, או יותר איזון בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות. התמונה מתחדדת כאשר מתבוננים במחלוקת לפי רמת דתיות, כפי שעולה מלוח 9.

לוח 9: עמדות בסוגיית השירות המשותף לגברים ונשים בצה"ל לפי רמת דתיות, 2018

חילוני	מסורתי	דתי	חרדי	
34	38	35	22	יש למצוא איזון בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות המשרתות בצה"ל
40	26	10	---	יש לאפשר שוויון מלא בין גברים לנשים בצה"ל
22	25	18	----	המצב כפי שהוא כיום מאזן היטב בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות המשרתות בצה"ל
4	11	37	78	יש להתחשב בדתיים, גם אם המשמעות היא הטלת מגבלות על שילוב נשים בצה"ל

כצפוי, קיימים הבדלים משמעותיים לפי רמת הדתיות של המשיבים. רוב בקרב האוכלוסייה החרדית (78 אחוזים) סבר כי יש להתחשב בדתיים, גם אם המשמעות היא הטלת מגבלות על שילוב נשים בצה"ל. חלק קטן יותר מהחרדים (22 אחוזים) סבר כי יש למצוא איזון בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות המשרתות בצה"ל. בקרב האוכלוסייה הדתית נמצא מגוון רחב יותר של דעות, אך בכל מקרה רק מיעוט סבר כי יש לאפשר שוויון מלא בין גברים ונשים בצה"ל (10 אחוזים), או שהמצב כיום מאזן היטב בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות (18 אחוזים). לעומת זאת, בקרב רוב האוכלוסייה החילונית רווחת הדעה כי יש לאפשר שוויון מלא (40 אחוזים) או למצוא איזון בין הצרכים של כל אחת מהקבוצות (34 אחוזים). כאמור, המכנה המשותף בין כל הקבוצות הוא שאף אחת מהן אינה מרוצה מהמצב הקיים. יש לציין כי לא נמצאו כמעט הבדלים לפי שיוך פוליטי בסוגיה זו, וזאת לעומת הסוגיה הבאה – **הוראות פתיחה באש של צה"ל**. שאלה בנושא זה נוספה למחקר ב-2017 על רקע פרשת אלאור אזריה,⁹⁹ שהייתה בין אלה שהעמידו על סדר היום את סוגיית הוראות הפתיחה באש של צה"ל. לנשאלים הוצגה השאלה הבאה: "לצה"ל יש הוראות פתיחה באש ברורות לגבי התנהלות מול מחבלים באירוע טרור. לפי הוראות אלו, אין להרוג מחבל מנוטרל שאינו מהווה איום. האם אתה מסכים או לא מסכים עם הוראות אלו?"

תרשים 52: עמדות בנוגע להוראות פתיחה באש של צה"ל, 2017, 2018

מתרשים 52 עולה כי אומנם שיעור גבוה יותר (57-63 אחוזים) מבין המשיבים הסכימו עם הוראות הפתיחה באש (הסכימו במידה רבה – 20-27 אחוזים, הסכימו – 36-37 אחוזים), אולם חלק גדול מהציבור (43 אחוזים) לא הסכים עם הוראות אלה (לא הסכימו – 24-29 אחוזים, מאד לא הסכימו – 13-14 אחוזים). על פניו נראה כי היחס של חלקים מהציבור שונה מזה של הרמטכ"ל לשעבר רב-אלוף (מיל') גדי איזנקוט, שבתשובה לשאלה בנושא שהוצגה לו בעת מפגש עם תלמידי תיכון, ענה: "חייל מקבל רובה או טיל כדי ליטול חיי אדם, והוראות הפתיחה באש נגזרות מהמשימה שהכוח מקבל. **אנחנו לא פועלים לפי סיסמאות כמו 'הבא להורגן השכם להורגו'**. חייל יכול לפתוח נצרה ולירות אם יש סכנה עליו או על חבריו. באיו"ש יש אלפי חיילים סביב שני מיליון פלסטינים ומאות אלפי אזרחים ישראלים. **אנו מחנכים את חיילינו לפעול לפי ערכי ורוח צה"ל**, והרבה יותר קל לפעול מול סוריה או לבנון בעניין הזה. אם היינו פועלים בצורה לא ערכית בהוראות הפתיחה באש שלנו, זה היה מאיים על צה"ל..." [ההדגשה שלי, צ.י].

מהשוואה בין השנים עולה כי ב-2018 חלה עלייה קלה של 5 אחוזים בשיעור המסכימים עם הוראות הפתיחה באש. פערים גדולים ביחס להוראות פתיחה באש נמצאו בין דתיים לחילונים, וגדולים אף יותר בין אלו המזוהים פוליטית עם הימין לאלו המזוהים עם השמאל. הגם ששיעור המסכימים עולה על שיעור הלא מסכימים, גם ממצאים אלה מהווים נורת אזהרה בכל הקשור לפעולת צה"ל, במיוחד לאור ההבדלים הגדולים שנמצאו בין המגזרים השונים בחברה. בבחינת רמת הדתיות עלה כי רמת התמיכה בהוראות פתיחה באש הייתה נמוכה במידה משמעותית בקרב דתיים לעומת חילונים (43 אחוזים לעומת 72 אחוזים). פער בולט יותר נמצא בשיוך הפוליטי.

בקרב אלה ששייכו את עצמם לימין נמצאה רמת תמיכה נמוכה יותר (53 אחוזים) מאשר בקרב אלה ששייכו את עצמם למרכז (75 אחוזים) ולשמאל (91 אחוזים). נוסף על כך, צעירים (18-24) תמכו בהוראות פתיחה באש פחות מכלל האוכלוסייה (53 אחוזים לעומת 63 אחוזים). לפחות בחלקם מדובר על משרתי החובה בצה"ל, ולכן נתון זה עשוי להיות משמעותי.

לסיכום, הנתונים המוצגים בפרק זה מאששים את ההערכה בדבר רמת האמון הגבוהה שצה"ל זכה לה בקרב הציבור. הניתוח העלה כי הציבור סמך על צה"ל בהיבטים הצבאיים-מקצועיים הנוגעים להפעלתו, וכי קיימת הערכה גבוהה של הציבור באשר ליכולת ההתמודדות של הצבא בעימותים צבאיים בעתיד. לעומת זאת, בכל הקשור להיבטים נורמטיביים-רעיוניים הקשורים לפעולת צה"ל עלתה תמונת מצב מורכבת יותר. רוב הציבור היה מעוניין בהמשך מודל גיוס החובה לצה"ל, היה משוכנע כי צה"ל הוא "צבא העם" וסבר כי המחלוקות משפיעות לרעה על צה"ל, אולם הוא היה חלוק בדעותיו בנוגע למערכת הערכים של הדרג הצבאי הבכיר בהשוואה לזו של הציבור הרחב, למערכת היחסים הרצויה בין הדרג הצבאי לדרג המדיני, לסוגיית השירות המשותף ולהוראות פתיחה באש.

ייתכן שההסכמה בקרב הציבור באשר להיבטים הצבאיים-מקצועיים מול המחלוקות באשר להיבטים הנורמטיביים-רעיוניים הנוגעים לפעולת צה"ל שיקפה את העמדות של ההנהגה הפוליטית. מאחר שעמדות ההנהגה היו די ברורות ובהירות לגבי ההיבטים הצבאיים-מקצועיים (למשל בנוגע להגדרת הזירה הצפונית כאיום ולמוכנות צה"ל לעימותים צבאיים), שררה תפיסה דומה גם בקרב הציבור. מנגד, אי-הבהירות, הערפול וטשטוש המסרים של ההנהגה ששררו סביב ההיבטים הנורמטיביים-רעיוניים הובילו לתפיסה דומה גם בקרב הציבור. בתקופת המחקר הנוכחית התרבו הקולות הביקורתיים מקרב ההנהגה הפוליטית על כל גווניה, שקראו תיגר על מערכת הערכים הצבאית. בו בזמן גם קולו של צה"ל לא תמיד נשמע באופן ברור ועקבי באשר למחלוקות אלה. הדברים מתחדדים במציאות הישראלית, שבה הגבולות בין הצבא לחברה מתוארים כגבולות מקוטעים, כשהכוונה היא שיש נושאים שבהם מתקיימת אינטראקציה בין החברה לצבא, ויש נושאים שבהם לא מתקיימת אינטראקציה. מדובר למעשה במצב ביניים של הזנה הדדית חלקית: הצבא משפיע על האזרחים בתחומים מסוימים, והאזרחים משפיעים על הצבא בתחומים מסוימים. הטענה הרווחת בספרות היא שעל אף האיום הביטחוני המתמיד על ישראל היא הפכה להיות "יותר אתונה מאשר ספרטה", וכי הצבא חודר אל המגזר האזרחי ומשפיע עליו, אבל הצד האזרחי בו דומיננטי יותר. כפי שהשתקף מהמצאים בפרק זה, המחלוקת הקיימת בחברה אכן באה לידי ביטוי בהיבטים נורמטיביים-רעיוניים הנוגעים לפעולת צה"ל.